

SZÁMVETÉS ÉS TERVEZÉS
A NÉPRAJZTUDOMÁNY HELYZETE ÉS JÖVŐJE A 21. SZÁZADBAN

Summa Ethnographica 3.

A BTK NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET ÉS A L'HARMATTAN KIADÓ
KÖZÖS SOROZATA

SOROZATSZERKESZTŐ: VARGYAS GÁBOR

SZÁMVETÉS ÉS TERVEZÉS
A NÉPRAJZTUDOMÁNY HELYZETE ÉS JÖVŐJE
A 21. SZÁZADBAN

Szerkesztette:

Cseh Fruzsina – Mészáros Csaba – Borsos Balázs

A kiadvány az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága, valamint a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszéke támogatásával készült.

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

© A szerkesztők 2020

© A szerzők 2020

© BTK Néprajztudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) 2020

© L'Harmattan Kiadó 2020

ISBN 978-963-414-749-7

ISSN 2498-485X

A kiadásért felel Gyenes Ádám

A kötet megrendelhető, illetve kedvezményrel megvásárolható:

L'Harmattan Könyvesbolt

1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.

Tel: 267–5979

harmattan@harmattan.hu

www.harmattan.hu

Tördelte: Fancsek Krisztina

Borítóterv: Kára László

A nyomdai munkákat a Prime Rate végezte,
felelős vezető Dr. Tomcsányi Péter.

TARTALOM

PETERCSÁK TIVADAR – BORSOS BALÁZS – CSEH FRUZSINA – MÉSZÁROS CSABA: Felmérés, feldolgozás, feladatok. <i>A néprajztudomány helyzete és jövője</i> konferenciasorozat kötetbe válogatott előadásairól	9
---	---

BEVEZETŐ

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA: A néprajztudomány helyzete és jövője. Bevezető gondolatok és az előzmények vázlata	15
BALOGH BALÁZS: Az alap- és alkalmazott kutatások dilemmája a néprajztudományban	25

I. A NÉPRAJZKUTATÁS HASZNÁRÓL

CSEH FRUZSINA: A néprajztudományi alapkutatás és hasznosítása. Tanulságok	43
CSONKA-TAKÁCS ESZTER: A néprajztudomány szerepe a szellemi kulturális örökség rendszerében	59
BALI JÁNOS: A néprajztudomány szerepe az érték és az örökség újráfogalmazásában, a hungarikumok példáján	71
SZILÁGYI ZSOLT: A kultúra a legélesebb fegyver. Kutatás és kooperáció a nemzetközi kapcsolatok átalakuló közegében	87
NAGY KÁROLY ZSOLT: Ethno-business, etnopornó, etnofolk. A néprajzi (alap)kutatások és a világháló	123
JUHÁSZ KATALIN: Néprajzi kutatások hasznosulása a néptánc- és népzenei folklorizmustevékenységekben	145
CSEH FRUZSINA: A néprajztudomány hatása a tárgyalkotó népművészet és a kézműves örökség mai helyzetére	183
MÓD LÁSZLÓ – SIMON ANDRÁS: Néprajz és agrártermelés. Tapasztalatok és alkalmazási lehetőségek	201
BABAI DÁNIEL: Az együttműködés szükségessége. A néprajztudomány közvetítő szerepe gazdálkodók és természetvédők között	215
BÁTI ANIKÓ: A néprajzi táplálkozáskultúra-kutatás szerepe a közétkeztetés vizsgálatában	241

II. NÉPRAJZ ÉS TÁRSTUDOMÁNYOK

MÉSZÁROS CSABA: A néprajz és társtudományai. Beszámoló <i>A néprajztudomány helyzete és jövője</i> című konferenciasorozat tageseményéről	263
KOTICS JÓZSEF: Együtt vagy külön utakon? Néprajz és kulturális antropológia napjainkban	267
LAJOS VERONIKA: Kortárs tudományos létkérdések és kihívások. Reflexió a magyar néprajz és szociokulturális antropológia viszonyára	293
MÉSZÁROS CSABA: Néhány gondolat a néprajztudomány és az antropológia kapcsolatáról	315
SZILÁGYI MÁRTON: Néprajz és irodalomtörténet: Egymásba fonódó utak	321
LANDGRAF ILDIKÓ: Kötődések és távlatok. Hozzászólás <i>Szilágyi Márton Néprajz és irodalomtörténet:</i> <i>Egymásba fonódó utak</i> című előadásához	331
TOLCSVAI NAGY GÁBOR: Néprajztudomány és nyelvtudomány. Vázlat az ezredforduló utáni viszonyokról	341
TAMÁS ILDIKÓ: Néhány gondolat a néprajz és nyelvészet viszonyáról	351
CSEPREGI MÁRTA: Néprajz és finnugrisztika	365
Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Néprajz és antropológia a történetkutatásban. Egy személyes tanulási folyamatról	375
SCHWARCZ GYÖNGYI: A néprajzi jelen(kutatás) és a társ(adalom)- tudományok kapcsolata	409
BICZÓ GÁBOR: Az alkalmazott romológia és a hazai kritikai etnográfiai fordulat	431
MOLNÁR ZSOLT – BABAI DÁNIEL: Etno + ökológia: tudományok közti és azon túli együttműködés a természet és a kultúra védelme érdekében	449
BORSOS BALÁZS: Etno + tudomány? Megjegyzések néprajzról és egyéb tudományokról, valamint az ethnoscience különböző meghatározásairól	463

III. ISMERETÁTADÁS A NÉPRAJZTUDOMÁNYBAN

1. Oktatás

LANDGRAF ILDIKÓ: A néprajztudomány helyzete és jövője az oktatásban. Beszámoló <i>A néprajztudomány helyzete és jövője</i> című konferenciasorozat tageseményéről	473
BAKSA BRIGITTA: Hon- és népismeret az általános iskolai oktatásban..	479
VERES GÁBOR: A nem szakos néprajzi, népművészeti és kulturális antropológiai ismeretek oktatása a magyarországi felsőoktatásban	489
KEMÉNYFI RÓBERT – TEPERICS KÁROLY – BIHARI NAGY ÉVA – KAVECSÁNSZKI MÁTÉ: A felsőfokú néprajzi és kulturális antropológus képzés helyzete	499
KAVECSÁNSZKI MÁTÉ – KEMÉNYFI RÓBERT – BIHARI NAGY ÉVA: Néprajz a Debreceni Egyetemen	553
MOHAY TAMÁS: Néprajz szak az ELTE BTK Néprajzi Intézetében	563
NAGY ZOLTÁN: Az egyetemi néprajzoktatás – a Pécsi Tudományegyetem Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékéről nézve	577
SIMON ANDRÁS: Az oktatás helyzete és jövője a néprajz szegedi műhelyében	587
KOTICS JÓZSEF – KÁNTOR BARBARA – LAJOS VERONIKA: A kulturális antropológia miskolci műhelye: a kunti koncepciótól az alkalmazott antropológiai szemléletig	597

2. Közgyűjtemények

CSERI MIKLÓS – KEMECSEI LAJOS: A néprajz a magyar közgyűjteményekben	621
SÁRI ZSOLT: Néprajz a magyar közgyűjteményekben. Beszámoló <i>A néprajztudomány helyzete és jövője</i> című konferenciasorozat tageseményéről	637

A KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA MISKOLCI MŰHELYE: A KUNTI KONCEPCIÓTÓL AZ ALKALMAZOTT ANTROPOLÓGIAI SZEMLÉLETIG

KOTICS JÓZSEF – KÁNTOR BARBARA – LAJOS VERONIKA¹

BEVEZETŐ

Tanulmányunk a kulturális antropológia miskolci műhelyének oktatástörténetét tárgyalja, kezdve az intézetalapító Kunt Ernő oktatási koncepciójában is feltűnő alkalmazott antropológia tantárgycsoporttól a fokozatosan az oktatás egészében érvényesülő alkalmazott szemlélet térnyeréséig. Az 1992-ben létrejött miskolci Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszéken jelenleg is követett oktatási modellt bemutatásához azonban nélkülözhetetlen, hogy bevezetésként röviden utaljunk arra a tudomány- és társadalomtörténeti kontextusra, amelyben a kulturális antropológia Magyarországon is megkezdhette intézményesülését. Ezt követi Kunt Ernő egyetemi szintű antropológiai oktatási koncepciójának újraolvasása, ami nélkül nehezen értelmezhető a miskolci tanszék oktatási, kutatási és szervezeti elképzeléseinek későbbi alakulása. Tulajdonképpen a miskolci műhely mai helyzete is ezen folyamat egyik állomása. Ezután annak menetét tárgyaljuk, ami a 2010-es évek végére oda vezetett minket, hogy a miskolci antropológiaképzésben kiemelt figyelmet kaphatott az a tanulási folyamat, amelynek részeként a hallgatók megtapasztalhatják az aktív szűkebb és tágabb társadalmi közegükért és természeti környezetükért felelősséget vállaló állampolgári cselekvés erejét, miközben felismerhetik a mozgásteret korlátozó strukturális tényezőket is. Ez teszi egyedülállóvá a miskolci alap- és mesterszakos antropológusképzésünket.

Úgy véljük, a kulturális antropológia nem csak különleges tudományos megismerésmód, hanem egyúttal széleskörűen alkalmazható gya-

¹ A tanulmány egyes részei megjelentek a 60 éves Kotics József tiszteletére készített kötetben (Kántor – Lajos 2020: 157–162).

korlati értékű tudást biztosít. Hiszen egyedülálló módszertani eszköze, az etnográfia lehetőséget teremt az alkalmazott és akciószemléletű társadalomtudományi szerepek vállalására. Napjaink antropológusai nem csak értelmezni képesek a globális és digitális világunk lokális szociokulturális váltoásfolyamatait, méghozzá kritikusan és érzékeny módon, hanem egyúttal a kihívásokra reagálva cselekedni is. Ez a szemlélet egyben a képzésalapító, Kunt Ernő öröksége is.

A 2016/2017-es tanévtől a (húsz másik BA-képzéssel együtt) megszűnt kulturális antropológia alapszak 2018-as újraakkreditálása komoly koncepcionális változást hozott a miskolci oktatási modellben.² A képzési és kimeneti követelmények (KKK) újrafogalmazása, illetve a tárgyi struktúra újragondolása egybecsengenek a Kunt-féle oktatási elképzelések bizonyos elemeinek felerősödésével. Írásunk utolsó részében, az antropológiai tudás gyakorlati alkalmazását előtérbe helyező új oktatási koncepciónk bemutatásakor – talán szokatlan módon – egyik végzett akkori hallgatónk, most szerzőtársunk, antropológiai kutatásának vonatkozó részeit is felhasználjuk.³ Tesszük mindezt azért, hogy megmutassuk a képzési struktúra áttervezése mögött meghúzódó, minket formáló mozgatórugókat, és felidézzük a 2015-ben tragikus hirtelenséggel elvesztett kollégánk, Ilyés Zoltán, illetve néhány egykori hallgatónk⁴ véleményét miskolci éveikről, hiszen ezek tanulságai szervesen beépültek elképzeléseinkbe.

A KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA INTÉZMÉNYESÜLÉSE MAGYARORSZÁGON: VERSENGŐ KONCEPCIÓK ÉS ELTÉRŐ OKTATÁSI MODELLEK

A rendszerváltást követő időszak kedvezett a hazai kulturális antropológia megerősödésének és a kulturális antropológiai szemléletmód meghonosításának, illetve az intézményrendszer fokozatos kiépítésének

² 2018-ban a kulturális antropológia a Miskolci Egyetem által benyújtott szaklétesítési eljárás után újra bekerült a felsőoktatási szakjegyzékben, és ezt követően 2019-ben a kulturális antropológia alapszak Miskolci Egyetemen történő indítását is akkreditálta a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság.

³ Az antropológia magyarországi helyzetét tárgyaló kutatás jelen írás egyik szerzőjének, Kántor Barbarának munkája, amely eredményei MA szakdolgozatában (2015), majd első helyezett OTDK (2015) dolgozatában is feldolgozásra kerültek.

⁴ A volt antropológus hallgatók kilétét az anonimitás elve védi.

Magyarországon. A kulturális antropológia rendszerváltás utáni⁵ megjelenése egymással versengő elméleti koncepciókat hozott felszínre, amelyek a gyakorlatban újonnan létrehozott egyetemi, illetve egyetemen kívüli kutatási műhelyek keretében valósultak meg. Az antropológia magyar történetének személyiségei, akik a kulturális antropológia hazai intézményesítésében és elsődlegesen az egyetemi oktatás megteremtésében kiemelkedő szerepet töltöttek be, Budapesten Boglár Lajos (1929–2004), Pécsen Niedermüller Péter és Miskolcon Kunt Ernő (1948–1994) volt.⁶ Az iskolateremtők antropológiáról vallott elképzelései alapvetően két, egymástól eltérő modellben realizálódnak: míg Boglár⁷ és Niedermüller⁸ egy már létező, máshol bevált minta hazai adaptációjában gondolkodott, addig Kunt *bricolage* (barkácsoló)⁹ technikával kezdett önálló diszciplína-építő gyakorlat működtetésébe.

⁵ Az antropológiai ismereteket közvetítő kutatás és oktatás az 1990-es évek elejéig Magyarországon kizárólag a néprajz, a klasszikus etnográfiai képzés keretein belül valósulhatott meg (Kézdi-Nagy 2008: 11).

⁶ A felsorolás a csíkszeredai Kommunikációs Antropológiai Munkaközösség (KAM) tagjaival (Biró A. Zoltán, Bodó Julianna, Gagyai József, Oláh Sándor, Magyar Nándor László, Magyar-Vincze Enikő, Túrós Endre) válik teljessé, ám a határon túli kutatói kollektíva kezdetektől nem egyetemi keretek között, hanem egyesületi formában működik. Mai megnevezésük KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Intézete. Ez meghatározza tevékenységük fő karakterét is: a műhelymunka állami támogatás hiányában jellemzően szisztematikus építkezést, flexibilitást kíván és projektalapú működést, illetve a piaci szemlélet kezdetektől hangsúlyos megjelenését eredményezte. Ez a modell egy új, a másik három megközelítéstől eltérő típusú antropológia fejlődését eredményezte.

⁷ Boglár az amerikai típusú kulturális antropológia klasszikus paradigmájának a művelőjeként és hazai elterjesztőjeként ezt a tudománykoncepciót juttatta egyetemi szerepkörbe az Eötvös Lóránt Tudományegyetemen 1991-ben. Boglár, Niedermüllertől (1994) és Kunttól (1993) eltérően, az új tanszék (ELTE) és az antropológiai oktatás bevezetésekor nem tesz közzé programadó írást, a képzési koncepciót sem teszi nyilvánossá.

⁸ Niedermüller elképzelése a „tübingeri iskola” hatására elsődlegesen a hagyományos néprajzi kutatás kritikájára alapozva az amerikai kulturális antropológia „posztmodern” fordulatát követően létrejövő, általa preferált két markáns (interpretív és szimbolikus) antropológiai irányzat átvételét tekintette követendő mintának a kultúrakutatás hazai viszonylataiban, és így járt el Pécsen is (Niedermüller 1994).

⁹ A bricoleur nem kész lineáris tervvel áll elő, hanem a kontextus elemzése során újra és újra átgondolja céljait, módszereit. A bricolage hozzáállás szükségszerűen fluid, változó, a nyitottság, rugalmasság, kreativitás a bricoleur attitűd alapelemei. A bricoleur attitűd következményeként a reflexiónak épp ezért különleges, kiemelt szerepe van. Erről bővebben lásd ebben a kötetben: Kotics 2020a.

KUNT ERNŐ KONCEPCIÓJA A KULTURÁLIS ANTROPOLÓGIA MISKOLCI
MŰHELYÉRŐL: AZ ANTROPOLÓGIA MEGTALÁLÁSA ÉS EGYETEMI SZINTŰ
MŰKÖDTETÉSE

Az *antropológia keresése* című tanulmányában (1993/2003) Kunt Ernő a komplex kultúrakutatás hazai meghonosítását irányozta elő.¹⁰ Egy olyan új, máshol még ki nem próbált képzési modell kialakítására törekedett, amely a kelet-közép-európai régió viszonyaira reagál – ez lett az általa „miskolci kísérletnek” nevezett kezdeményezés. Felfogásában döntő szerepet játszott, hogy az új intézetet az 1990-es évek elején a korábban a műszaki felsőoktatás (kohász-, bányász- és gépészképzés) szocialista fellegrárában, a Miskolci Egyetemen kívánta létrehozni (Kunt 1993: 65). Kunt ugyanis előnynek tekintette azt, hogy az antropológiai tanszék profiljának kialakításával kapcsolatos elképzeléseket nem kötik hagyományok és intézményi vagy diszciplináris beidegződések. Ahogyan azt is, hogy a kelet-közép-európai régió lehet a tanszék természetes mozgásteret mind a kutatás és az oktatás, mind az elsődleges intézményi kapcsolattartás szintjén. Kunt ideája egy olyan széles megalapozottságú kulturális és vizuális antropológiai képzés meghonosítása volt Miskolcon, amely szervesen illeszkedik a régió etnikus és kulturális rendszerébe, ahol az interdiszciplináris szemlélet beemelése révén a hagyományos tudomány-szerkezeti kereteken felülemelkedni tudó, sokoldalúan képzett kultúrakutatókat nevelnek. Felfogásában nem csak lehetőségként, hanem egyúttal kívánatos célként is megfogalmazódott az, hogy az antropológiai kutatás gyakorlati eredményei, illetve az ezekből levont következtetések közvetlen alapjai lehetnek a mindenkori adekvát politikai, gazdasági, szociális és kulturális cselekvési stratégiák megfogalmazásának. Kunt antropológiájában ugyan már fel-feltűnik az antropológia gyakorlati értéke, ám nála ez sokkal inkább azt jelentette, hogy a klasszikus amerikai hagyománytól eltérően az antropológusok (társtudományi műveltséggel felvértezve) elsődlegesen a saját társadalmukat vizsgálják (Magyarország mellett Kelet-Közép-Európát), éppen az átmeneti társadalmakra jellemző komplex problémavilág miatt (Kunt 1993: 129).

A kunti oktatási elképzelésnek két lényegi összetevője volt a miskolci tanszék oktatási és kutatási profiljára vonatkozóan: a kelet-közép-európai régió kultúrájának megismerését célzó antropológiai vizsgálat elsődle-

¹⁰ Eredeti megjelenés a *Valóság* 1993/4. számában, aminek másodközlése a *Komplex kultúrakutatás dilemmái a mai Magyarországon* című kötetben történik (Kunt 2003).

gessége, illetve az empirikus tapasztalatok fontossága, vagyis a terepen végzett munka előtérbe helyezése (Kunt 1993: 129). Kunt nem csak oktatási modelljében tette le voksát amellet, hogy az antropológia egyfajta határtudomány, hanem vallotta a kutatási témákban és módszerekben megnyilvánuló sokszínűség elvét is. Az oktatási koncepcióval összhangban a kezdetektől a mai magyar és kelet-közép-európai társadalmak és kultúrák vizsgálata jelentette a miskolci tanszéki kutatómunka legfontosabb irányultságát, figyelembe véve a nemzetközi, az országos és a regionális irányvonalakat.

A kunti oktatási koncepció egyik lényeges eleme, hogy az egyes tematikus mezők, kortárs problémák vizsgálata – mint például a „világfalu”, a globalizáció, az információs társadalom, a képek és a vizualitás térnyerése, a társadalmi problémák kezelése, a társadalomtudományi ismeretek alkalmazhatósága, illetve az identitások sokfélesége stb. – hozzárendelhető a komplex kultúrakutatás talapzatához. Mindezt Kunt olyan tantárgycsoportokban tömörítve képzelte el, mint a társadalmi és kulturális antropológia, a vizuális és filozófiai antropológia, vagy az alkalmazott antropológia (Kunt 1993: 130). Az alkalmazott antropológia esetében Kunt különösen a politikai, illetve a közigazgatási és szociális szakantropológia területeken elért kutatási eredmények megismerését tartotta szükségesnek, kiegészítve azokat az antropológia közgyűjteményi, muzeológiai, továbbá médiában megjelenő lehetséges szerepeinek példáival (Kunt 1993: 114). Az antropológia magyarországi útkeresésében Kunt már szerepet szán az alkalmazott jellegű antropológiai szemléletnek:

„A mind jobb létben élő mind több ember s a mindinkább elszegényedő még több ember életének megismerésére van mindenekelőtt szükség, mielőtt politikai cselekvési tervet, adóemelés vagy segélyprogramokat kezdeményezne bárki. S még inkább szükség van valós társadalomtudományi ismeretekre ahhoz, hogy e csoportok közötti globális és lokális feszültségek kezelhetővé válhassanak” (Kunt 1993: 129).

Az iskolateremtő elképzelése szerint a társadalomtudományi ismereteket nemcsak részletesen, analitikusan igazolva, hanem holisztikus szemlélettel és rendszerelméleti látásmóddal kell oktatni és kutatni, hiszen a jövő kihívásaira csak a sokoldalúan képzett társadalom- és kultúrakutatók tudnak megfelelő válaszokat adni (Kunt 1993: 129). Kunt a kultúrát az élet leéléséhez adott helyen, időben és társadalmi térben érvényes használati utasításnak tekinti:

„A cél tehát professzionális – valamennyi társtudomány és a társadalmi döntéshozók, a politikusok számára is érthető – fordítását adni az élet helyes (és lehetséges, reális) leélésére vonatkozó lokális, hagyományos – ha tetszik nemzeti – használati utasításainak. Ezt a használati utasítást mindenekelőtt érvényesülésén keresztül lehet megismerni, s csak e mellett segíthetik a megértést a vizsgált kultúrában alkalmazott önmagyarázatok, ideológiák. Ezért tartozik a kulturális antropológia legfontosabb adatgyűjtő eljárás módjai közé az úgynevezett résztvevőes megfigyelés: azaz a vizsgált közösség kötelékében eltöltött huzamosabb időszak során személyes megfigyeléssel történő adatgyűjtés” (Kunt 1993: 116).

Kunt Ernő az antropológia oktatását úgy fogta fel, mint a „kultúra tanulását keresztül egymás megtanulását” (Kunt 1993: 127). Ez az elképzelés a kor egyetemi oktatási rendszerében újszerű és szokatlan volt. Kunt meggyőződéssel vallotta Jaspers (1987: 145) alapján, hogy a képzésben egyforma hangsúllyal kell segíteni a tudományos ismeretek elsajátítását, a kreatív, művészi ismeretszerzés útjait, valamint az egyéni, szemlélődő, szintetikus ismeretsajátítás módszereit (Kunt 1993: 127). Mindezen elképzelés kifejezetten rokonítható a jelenlegi, a tudás alkalmazására irányuló, kompetenciaalapú oktatási elképzelésekkel. A Miskolci Műhelyben végül 1993-ban indult el a „kulturális- és vizuális antropológia központi ismeretanyagával kapcsolatos elméleti, példatárbeli és gyakorlati tudás egységének oktatása” (Kunt 1993: 127).¹¹

Kunt kreatív és innovatív bricoleurként (barkácsolóként) koncipiálja a közép-kelet-európai társadalmi problémák megértéséhez és kezeléséhez szükséges tudáskészletet és kutatói készségeket, majd ezeket konzisztens rendszerré gyúrja. Noha koncepciója megvalósítását, a „kísérlet” bizonyítássá minősülését 1994 őszén bekövetkezett halála miatt már nem érhetette meg, az antropológiáról alkotott víziója olyan örökséget hagyott maga után a Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézetben, amit az eredetileg általa kiválasztott kutatói kollektíva¹² időnként ugyan átformálva, de mindvégig sikeresen tovább tudott vinni.

¹¹ A Műhely 2018-ban ünnepelte az oktatás 25 éves fennállását. Ekkor megjelent egy olyan kötet, amelyben összegyűjtöttük az oktatókat, emlékeket, az oktatott tanegységeket, nyertes TDK- és OTDK-dolgozatokat, a szakdolgozatokat stb. Lásd: R. Nagy (szerk.) 2018.

¹² A szak 1993-as indulásakor Kunt Ernő az alábbi munkatársakat nyerte meg az oktatásban való részvételre: Bán András, Biczó Gábor, Bódi László, Borsos Balázs, Fejér Ernő, Gulyás Gyula, Gulyás János, Ilyés Zoltán, K. Csilléry Klára, Kotics József, Pozsonyi Márta, Szakál László, Szarvas Zsuzsa, Túry Ferenc.

Kunt halálát követően, 1995 és 1999¹³ között Borsányi László volt a tanszék vezetője, aki a Boglár-féle amerikai típusú kulturális antropológia hazai modelljének megvalósítását tartotta célravezetőnek Miskolcon is.¹⁴ Borsányi távozását követően, az új tanszékvezető, Kotics József irányításával visszatért az eredeti oktatási elképzelés gyakorlati megvalósításához. Ekkor azonban szembesülni kellett azzal, hogy a kunti koncepció ugyan a keretek meghatározását tekintve kimunkált volt, de annak tartalmi konzisztenciája az iskolaalapító kétéves tanszékvezetői tevékenysége alatt egyszerűen nem tudott létrejönni. A merev tanegységi struktúra nehézségeket jelentett, így hat évvel a miskolci antropológiaképzés indulása után újra kellett gondolni az eredeti oktatási modellt.

LÉPÉSKÉNYSZERBEN I.: AZ OKTATÁSI ÉS KUTATÁSI KONCEPCIÓK VÁLTOZÁSA

A kulturális antropológiaszak oktatási koncepciója Miskolcon kezdetektől széles alapozású, terepmunkát előtérbe állító, gyakorlatorientált volt. Az alapító tanszékvezető által megfogalmazott elképzelés a tanszék oktatási struktúrájának „több lábbon állásáról” továbbra is vállalható volt. A modern európai kultúrakutatási megközelítés nem elválasztja egymástól az egyes tudományterületeket, hanem épp ellenkezőleg, azokat közelíteni igyekszik egymáshoz, a hangsúly tehát alapvetően az interdiszciplinaritáson, a komplex és holisztikus megközelítésen van. Az antropológia tudománytörténetéből az interdiszciplinaritás igénye természetesen következik. Az egykori és mai társadalmak és kultúrák komplex megközelítéséhez, elemzéséhez és interpretálásához szükséges ismeretek és látásmód elsajátítása pedig feltételezi a tudományközi ismeretek (a filozófiai, pszichológiai és vizuális antropológia, az európai etnológia) oktatását is. Ugyanakkor be kellett látni, hogy az egyes tudományágak és irányzatok által előállított és közvetített ismeretek nem integrálódtak automatikusan egységes tudássá. A gyakorlatban tehát a szociális és kulturális antropológiai, a filozófiai, a pszichológiai és a vizuális antropológiai tematikus mezők képzési

¹³ Borsányi 1999-ben nem nyerte meg a tanszékvezetői pályázatot. Évekkel később kiderült róla, hogy az 1960-70-es évektől kezdve ügynökként tevékenykedett. Ehhez lásd: Horváth 2009.

¹⁴ Ennek érdekében a szak ideiglenes akkreditációs eljárása során, ha alapvetően nem is, de fontos változtatásokra került sor Kunt eredeti elképzeléséhez képest, amely elsődlegesen a kunti felfogás komplexitását csorbította meg a tanegységstruktúra jelentős módosítása révén.

tananyagának „egy irányba tartása”, összehangolása lett az oktatás tartalmi és strukturális megújításának legfontosabb feladata.

Ennek következtében a kilencvenes évek végén az egyik legsürgetőbb munka a tantervi reform kidolgozása és elfogadtatása volt, a korábbi képzés ugyanis túldimenzionált volt, és a nem kellően összeálló részek halmaza inkonzisztens tematikai struktúrát eredményezett. Ennek oka nem a kunti koncepció elhibázottsága volt, hanem egyszerűen az, hogy a rendkívül heterogén összetételű szakembergárdának¹⁵ nem volt elég ideje és lehetősége közösen kialakítani a közvetítendő tudástartalmak koherenciáját. Mindemellett 2000-ben a tanegységi struktúra reformját oly módon kellett véghezvinni, hogy az alapot szolgáltatson a kreditrendszerre való zökkenőmentes áttérésre. Ennek során adott formai követelményeknek kellett eleget tenni,¹⁶ és tartalmi kérdésekben is határozott, megvalósítható elképzeléseket kellett kialakítani. Ez utóbbi esetében a legfontosabb feladat az alap-, a törzs- és a szakképzéshez tartozó tanegységek arányára és tartalmi meghatározására irányuló döntések előkészítése volt, ami a szak végleges akkreditációjához elengedhetetlenül szükségessé vált. Ráadásul, így jó lehetőség kínálkozott a tanegységek tartalmi átfedéseinek kiküszöbölésére, a különböző ismeretek kapcsolódásának, rendszerbe foglalásának megteremtésére.

A tanszék képzési célkitűzése olyan felkészült szakemberek diplomához juttatása volt, akik a társadalom több területén is képesek megszerzett ismereteiket rugalmasan felhasználni – s ilyen értelemben a képzés nem egy szigorúan körülhatárolható szakmaként jelenik meg, hanem sokrétű, alkalmazható tudással felvértezett társadalom és „kultúrakutatók” képzéseként. Hovatovább az oktatás hangsúlyainak és arányainak megtervezésekor reálisan azzal is számolni kellett, hogy a kutatóként való elhelyezkedési és társadalmi érvényesülési lehetőség a végzeteknek csupán szűk körét érinti. Ennek következtében a képzésben egyre nagyobb súlyt kapott az alkalmazott antropológiai szemlélet, amelynek megalapozásában Biczó Gábor munkássága és befolyása vitathatatlan (Biczó 2012a, 2012b, 2013a, 2014, 2015). A vizuális antropológia korábbi súlyának megtartása sem csak szakmai szempontok miatt vált fontossá, hanem

¹⁵ A szakembergárdát néprajzkutatók, dokumentumfilm-rendezők, filozófus, informatikus, művészettörténész, pszichológus, pszichiáter, geográfus, geológus, fotóművész alkotta.

¹⁶ A tanegységszám csökkentése, a kötelező, a kötelezően és a szabadon választható tanegységek megfelelő arányának kialakítása, előadások és gyakorlatok aránya, az egyes tanegységek tartalmi követelményeinek pontos leírása, a szigorlatokban és azok olvasmánylistájában megjelenő összehangolt követelményrendszer.

azért is, mert a multimédiával kapcsolatos ismeretek javították a hallgatók munkaerőpiaci esélyeit, ahogy arról a tanszék alumnusainak karrierkövetése árulkodik. A bolognai rendszerre való áttérés 2005-ben ismét új helyzetet hozott a szak életében, hiszen az ötéves antropológusképzést át és egyben újra kellett strukturálni, méghozzá egy hároméves alapképzési és egy kétéves mesterképzési időre. Ennek eredménye az volt, hogy a miskolci antropológus hallgatók MA-képzésük során alkalmazott és/vagy vizuális antropológiai szakirányú képzettséget tudtak szerezni 2017-ig, amikor is a mesterszakokon belül országosan megszűntek a szakirányú képzések.

A tanszéki kutatómunka célja mindig is az eltérő gondolkodási, viszonyulási és cselekvési modellek elfogadására vonatkozó bevett lokális mechanizmusok feltárása volt – a vizsgálatokat pedig előzetes szempontrendszer alapján kiválasztott helyi társadalmakban végeztük. Kutatási elképzeléseink szerint a lokális közösségek azonos szempontú komplex (etnikai, vallási, gazdasági és társadalmi) vizsgálata során ugyanis olyan minták rajzolódnak ki, amelyek elemzése révén a különböző etnikumok egymás mellett élési stratégiáira, a lokális szociokulturális érintkezések típusaira vonatkozóan fogalmazhatunk meg elméleti megállapításokat.¹⁷ Ahogyan az idők során az eredeti kinti oktatási elképzelés megváltozott, úgy a Miskolci Műhely végezte kutatásokban is hangsúlyeltolódások figyelhetőek meg, noha abban mindig is a szociokulturális jelenségek összehasonlító vizsgálata dominált a tágabb kelet-közép-európai dimenzióban, illetve Miskolcon és az észak-magyarországi régióban.¹⁸

¹⁷ A határ menti régiókban lejátszódó életmódváltással, gazdasági stratégia-váltással, etnikai és vallási identitással kapcsolatos társadalmi és kulturális problémák elemzése volt a régió vizsgálatának egyik meghatározó eleme. A regionalitás komplex problematikaként jelent meg elképzeléseinkben, s a regionális léptékű társadalmi-kulturális változások antropológiai elemzése volt a legfőbb célkitűzésünk.

¹⁸ Ennek jegyében eleinte a határmentiség és modernizáció, periféria, multikulturalitás, életmódmodellek, asszimiláció lettek azok a kulcsszavak, amelyekre koncepciózus projektet építettünk fel a magyar mellett romániai, szlovákiai és ukrain terepeken. Az aktuális és lezárt (például OTKA, FKFP) kutatások közül a jelentősebbek: a szikszói kistérség komplex antropológiai életmódkutatása; az etnicitás problémakörének vizsgálata két multikulturális erdélyi régióban; a modernizációs folyamat hatása a lokális társadalmak kultúrkonstitutív mechanizmusaira a Kárpát-medencében; az életlehetőségek, fejlődési pályák és fejlesztési gyakorlatok a Cserehát aprófalvas régióban; az észak-magyarországi munkáskolóniák kulturális antropológiai vizsgálata; etnikai egyensúlyhelyzetek, lokális együttélési modellek két vegyes lakosságú kistérségben; társadalmi normák és életstratégiák transzfer folyamatai Kárpátalja vegyes településeiben.

A 2010-es évek elejétől nemcsak az oktatásban kapott szerepet, de a tanszék különböző kutatási projektjeiben is felerősödött az alkalmazott antropológiai szemlélet.¹⁹ A Miskolci Műhelyben végzett alkalmazott kutatások egyik sajátossága, hogy a jól lokalizálható terep kontextusára vonatkozó új ismeretek megszerzését gyakorlati cél is vezérel. Bár a Miskolci Műhely történetében kitüntetett szereppel bír a Csernely faluhoz köthető első alkalmazott antropológiai kutatás, ám ez korántsem az első, amelyben a hallgatók is aktívan közreműködtek.²⁰

Az alkalmazott jellegű vizsgálatok másik fontos sajátossága az intenzív, rövidtávú terepmunka, aminek oktatási gyakorlata a kezdetektől bevett Miskolcon, és amire a 2010-es évektől fokozatosan ráépült a több színterű etnográfia szemléletének megismertetése is a hallgatókkal (Biczó 2013b).²¹ Ahogy egykor Ilyés Zoltán fogalmazott a terepfogalom változása kapcsán: „...persze könnyű válasz James Clifford után azzal példálózni, hogy minden terep, de mégis érdemes azt átgondolni, hogy az emberek mozgási mechanizmusainak, illetve helyhez kötöttségének megváltozása miatt nem az a terep, hogy egy kutató fél évet eltölt valahol”.²² A rövidebb és/vagy szakaszosan megvalósított terepmunka ugyanakkor praktikusán illeszkedik azokhoz a megrendelői elvárásokhoz is, amelyekben egy viszonylag rövidebb időszak áll rendelkezésre a kutatásra alkalmazott projektek esetében. Ez történt például Makó városában is 2015-ben, amikor az önkormányzat vezetősége a Honvéd városrész rehabilitációs tervezéséhez igényelte ant-

¹⁹ Az áttörés, amelynek eredményeképp napjainkban hazánkban is megjelenik a beruházásokhoz, fejlesztési projektek megvalósításához kapcsolódó alkalmazott antropológiai kutatás a Miskolci Egyetemen TÁMOP (4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001) támogatással valósult meg. A vizsgálat koncepcionális keretrendszeréről lásd: Biczó 2012. Az Európai Unió jelenleg már kötelezővé teszi az ilyen jellegű fejlesztések esetében hatástanulmány, megvalósíthatósági tanulmány elkészítését, ami akkoriban a magyar gyakorlatban még nem volt elterjedt (Kántor – Lajos 2020: 159).

²⁰ Lásd például a Biczó, Ilyés és Kotics vezette kutatásokat a kilencvenes évektől kezdve: egy gyimesi 'pataká' szociál- és filozófiai antropológiai vizsgálata (1995–1998); vagy a fentebb említett lokális együttélési modellek két vegyes lakosságú kistérségben (Tövishát, Zobor-vidék) (2009–2012) és társadalmi normák és életstratégiák transzfer folyamatai Kárpátalja vegyes településein (2012–2015). A vizsgálatok során a hallgatók antropológiai dokumentumfilmeket is készítenek, például a Tövisháti terep esetében.

²¹ A szemléletmódról lásd még például: Nagy 2012: 21–27; Lajos 2015: 163–172; Turai 2018: 17–32.

²² Ilyés Zoltán interjú 2014.

ropológusok szakértelmét.²³ Az alkalmazott kutatás során a hallgatók az érdekképviselet (*advocacy*) azon formáját ismerhették meg, amikor egy városrész lakosai, mint a projekt legfőbb érintettjei éppen a kutatók segítségével válhatnak aktív részeseivé a mindennapi környezetüket érintő szociális fejlesztéseknek. Nemzetközi tapasztalatok alapján az alkalmazott antropológiai szemlélet térnyerésének egyik oka az antropológiai tudástermelés sajátos jellegéből is következik, miszerint annak gyakorlati alkalmazása a legkülönbözőbb területeken is lehetséges, akár egészen más érdekeltségi körrel rendelkező megbízók és érintett csoportok esetében is.

LÉPÉSKÉNYSZERBEN II.: A KUNTI MODELL ISMÉTELT REVÍZIÓJA ÉS EGY SPECIÁLIS TUDÁS GYAKORLATI ALKALMAZHATÓSÁGÁNAK SZÍNTEREI

2015-ben, amikor „egy tollvonással” megszűnt²⁴ a kulturális antropológia alapképzés,²⁵ az nem csak válságot okozott a miskolci tanszék életében, hanem önreflexióra késztető események sorozatát indította el. Ez a krízis-tapasztalat még élesebben megmutatta az antropológiai tudás gyakorlati értékét, amely bár a diszciplínának mindig is sajátja volt, de széleskörű elismerést csak az utóbbi évtizedekben nyert.²⁶ A krízis, a normalitás menetének megszakadása a társadalmak és az egyének életében is időről-időre természetszerűen előforduló és/vagy mesterségesen előidézett módon

²³ A Kotics József és az egykori miskolci hallgató, Gulyás Klára vezetésével 2015-ben Makón végzett alkalmazott antropológiai kutatás (lásd: Gulyás – Kotics 2015; Kotics 2016a; 2016b; 2020b; Gulyás 2020) gyakorlati célja egy olyan feltételrendszer kialakításának megtervezése volt, amelynek eredményképpen az önkormányzat megkezdhette a városrész felzárkóztatását.

²⁴ 139/2015. (VI. 9.) Korm. rendelet a felsőoktatásban szerezhető képesítések jegyzékéről és új képesítések jegyzékbe történő felvételéről.

²⁵ Ezúton is szeretnénk köszönetet mondani a magyar felsőoktatásban dolgozó, velünk szolidaritást vállaló kollégáknak, valamint a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság akkori vezetőségének és mindazoknak az aktív tagoknak, akik sokat tettek a szak megmentése érdekében.

²⁶ 2013 nyarán Lajos Veronika és Farkas Judit kezdeményezte az első hazai, alkalmazott tematikájú nyilvános párbeszédet írásban egy folyóirat publikációs felhívása keretében. Ennek része volt az a dialógus, aminek alapját Biczó Gábor *Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere*” c. vitaindító tanulmánya (Biczó 2014) képezte, ami végül a szövegre érkezett reflexiókkal és az egyéb alkalmazott szemléletű írásokkal együtt a *Tabula* folyóirat 2014/2. számában jelent meg (lásd: Lajos – Farkas 2014).

bekövetkező esemény, amely egy olyan állapothoz vezet, ami nem csak leírható és értelmezhető, hanem egyszersemind lehetővé teszi a hétköznapok, a megszokott összefüggések és rutinszerű cselekvések újraeretezését is. Sőt, az átmeneti állapotot követően azt egyenesen meg is követeli. Egy krízishelyzet ugyanis nem csak új vagy átstrukturált szociokulturális összefüggésrendszer születésének lehetőségét, de a szerep- és felelősségi körök, valamint új célok végiggondolását is magával vonja. Így jártunk el az újraakkreditálás folyamatában, revízió alá helyezve a korábbi gyakorlatokat és a kunti örökséget. Ennek során megvizsgáltuk azon észrevételeket is, amelyek egykori hallgatóink tapasztalataira építve tovább erősítik a leendő antropológusok tudását, kompetenciáit és elhelyezkedési lehetőségeiket.

Az új miskolci alapképzés igazodik ahhoz az uniós és nemzetközi irányeltolódáshoz a felsőoktatásban, ami a munkaerőpiacra rugalmasan reagáló képzéseket eredményez: a korábban főként az MA-képzésben helyet kapó alkalmazott és vizuális antropológiai specializációt biztosító tanegységek közvetítette tudás és annak kibővítése jelenti a megújult alapszintű oktatási anyag gerincét. A kunti antropológiaképzés egykori sajátossága, amely egyúttal a miskolci képzés egyik fontos és egyedülálló eleme, a vizuálisan is érzékeny látásmód, mint kompetencia kialakítása,²⁷ így a BA-s hallgatók alapszinten továbbra is elsajátítják a fotográfia és filmkészítés technikáit.²⁸ Egyetértünk Kunt egykori meglátásával, miszerint „mind a technikai tudományok, mind pedig a társadalomtudományok kutatói érzékelik, hogy korunk levegőjében itt van a globális vizuális kultúra vizsgálatának, megismerésének, értelmezésének és használatának igénye” (Kunt 1993: 64).

A 2018-ban indított szaklétesítés tehát kiemelten fontos kifejeződése a gyakorlati értékű antropológiai tudás melletti elköteleződésünknek. Ráadásul a nemzetközi trendek folyamatosan bizonyítják azt, hogy az antropológusok nemcsak „hagyományos” kutatói szerepükben érvényesülhetnek. A kulturális antropológiai képzés mára széles körű, nem csak az állami (közigazgatási, illetve közművelődési), hanem a nonprofit és

²⁷ Alap- és mesterszakos hallgatóink antropológiai dokumentumfilmjei rendszeresen megjelennek a CineFest – Miskolci Nemzetközi Filmfesztiválon. Sőt, hallgatóink CineFest-ösztöndíjat nyernek, vagyis szoros együttműködés van a fesztivál és a tanszék filmes műhelye között.

²⁸ Lásd a Képzési és Kimeneti Követelmények (továbbiakban KKK) 7.1.1/b pontját. Forrás: <https://www.uni-miskolc.hu/files/9732/kulturális%20antropologia%20alapképzési%20szak.pdf> (utolsó letöltés: 2020. május 6.).

civil szektor, illetve az üzleti élet különféle szakterületei számára is hasznosítható társadalomtudományi gyakorlati tudást nyújt²⁹ (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat. Az antropológiai képzettség alkalmazhatóságának lehetőségei

ALKALMAZÓI SZFÉRA	SZAKTERÜLET		MUNKAKÖRÖK	LEHETSÉGES MUNKAADÓK
ÁLLAMI SZEKTOR (KÖZIGAZGATÁS, KÖZMŰVELŐDÉS)	Közigazgatási intézmények szervezetén belüli elhelyezkedés	szociális szakterületi adminisztráció és szociális igazgatás	Irodai adminisztrátor Irodavezető és ügyintéző (Szak)referens Előadó	Minisztériumi háttérintézmények Munkaügyi Központ (helyi és regionális)
		társadalmi mediációért felelős hivatali tevékenység	Rendezvényszervező asszisztens Ügyfélkapcsolati asszisztens	Országos hatáskörű szervek regionális irodái
		oktatási és képzési terület	Projekt-asszisztens	Kórházak, egészségügyi szakintézetek
	Bizonyos állami intézménytípusok	turizmus és vidékfejlesztés	Kutatási asszisztens Projekt-asszisztens Pályázatíró Szakreferens	Bíróságok és egyéb közigazgatási
		kulturális örökségvédelem	Kutatási asszisztens Programszervező Kiállítás-szervező asszisztens	Rendvédelmi szervek (rendőrség, hadsereg)
		kisebbség és állami jogvédő intézmények	Kutatási asszisztens Szakreferens Kisebbségi referens Társadalmi integrációs és felzárkózási szakértő	Önkormányzatok és társulások, Nemzeti parkok, kulturális örökségvédelmi intézmények, múzeumok és levéltárak

²⁹ Lásd a KKK 7.1.1/b pontját.

CIVIL SZFÉRA	oktatás és képzés	Közösségszervező Kulturális rendezvényszervező Aktivista	Alapítványok és egyesületek (főként kulturális) Egyházi szervezetek intézményei (idősek otthona, segélyszervezetek) Nemzetközi szervezetek
	projekt-menedzsment	Kulturális-projektasszisztens	
	kisebbségi közösségek integrációja	Projektasszisztens Közösségszervező Kulturális rendezvényszervező	
VERSENY-SZEKTOR	HR & munkaügy	HR-asszisztens Junior HR-tanácsadó Toborzási felelős	Multinacionális vállalatok KKV-k (főként a kulturális turizmusban tevékenykedő vállalkozások) Piackutató és tanácsadó cégek Média: TV, rádió és újságok Felnőttoktatás és szakképzési vállalkozások
	reklám & marketing	Ügyfélkapcsolati munkatárs PR-munkatárs Brand-asszisztens Piackutatói asszisztens	
	média & kommunikáció (rendezvény-szervezés)	Rendezvényszervező asszisztens Kommunikációs munkatárs	
	projekt-menedzsment & pályázatírás	Projektasszisztens Pályázatíró ügyintéző Kutatási asszisztens Kulturális rendezvényszervező	

Forrás: Kérelem kulturális antropológia alapképzési szak létesítésére. Miskolci Egyetem 2017, 6.

Azoknak a lehetőségeknek az ismertetése, hogy a gyakorlati értékű antropológiai tudás miként hasznosítható különféle színtereken, amellet,

hogy jelentősen támogatja a hallgatók „eligazodását a globalizált világban fellépő (lokális szintű) konfliktusok értelmezésében és az azok gyakorlati megoldásában való részvételében”,³⁰ egyben válasz egykori hallgatóink kritikáira is. A klasszikus „kutatóképzés” mellett ugyanis mára mind inkább érvényesülnek azok az akadémián kívül (vagy azzal párhuzamosan) megjelenő antropológusi szerepkörök, amelyek során előkészíthető, támogatható, sőt akár meg is valósítható egy-egy, a közösség életét pozitívan befolyásoló társadalmi projekt a kutatott lokális szinten.

„a társadalomtudósok remekül leírják a társadalmi problémát, de gyakorlatilag nem írnak megvalósítható megoldásokat, nem javasolnak, mert talán ez nem céljuk vagy szerepük.”

...

„A kétezres évek elején a miskolci képzésben erőteljesebben jelen volt a »kutatóképzés« és az a hozzáállás, hogy az antropológus elmegy a terepre és leírja, és közvetít, de szó sem volt arról, hogy az antropológus megváltoztasson társadalmi folyamatokat, vagy, hogy előnyösebb helyzetbe hozzon csoportokat”³¹

Az alapképzés egyik új és meghatározó eleme tehát a változásban való közreműködés és aktív szerepvállalás, lehetőségeinek kritikai szempontú bemutatása mind a hazai, mind a nemzetközi példák, (jó)gyakorlatok alapján. Ám ahhoz, hogy egy antropológus kikerülve az egyetemről cselekvőként „kompetens módon tudjon fellépni a különböző szociokulturális élethelyzetekből adódó problémák felismerésében és megoldásában, szociális, közigazgatási, oktatási, egészségügyi és kulturális területen betöltött munkakörökben”,³² megfelelő tudással kell rendelkeznie. Az átalakított alapképzési struktúra három pilléren nyugvó keretrendszere magától értetendően új tanegységek³³ bevezetését is magával hozta. Ezek a tanegy-

³⁰ Lásd a KKK 7. pontját.

³¹ Egykori hallgató: nő, civil szektor, nagyváros.

³² Lásd a KKK 7. pontját.

³³ A hallgatók megismerkednek az antropológia olyan kortárs alkalmazott szakterületeivel, mint például az üzleti antropológia irányvonala (erről lásd például Kántor, 2018, Püsök, 2018) vagy a civil szféra esetében a közösségalapú alkalmazott antropológia (*community-based applied anthropology*). Jelenleg a miskolci tanszéken R. Nagy József (2020) és Török Zsuzsa (Oáh – Török 2017) foglalkozik a vizuális antropológia alkalmazott aspektusaival, Molnár Ágnes a gazdasági és szervezetantropológia kérdéseivel, Dobák Judit régió- és településfejlesztéssel, illetve Simon Zoltánnal együtt az oktatás és az antropológiai tudás gyakorlati alkalmazásának ügyével. Kotics József a szociális

ségek az alkalmazott antropológia olyan területeit mutatják be, amelyek a társadalmi cselekvés mozgatórugóit és rendszerszerűségét tárják fel az egyes szintereken. E kurzusok keretében a hallgatók többek között tanulnak a szervezet- és közösségfejlesztésről, a társadalmi integrációról és felzárkózásról, az egészségről és fogyasztásról, valamint esettanulmányok formájában dolgozzák fel például a környezet és társadalom összefüggéseivel, a perifériás társadalmi csoportokkal vagy a migrációval kapcsolatos kérdéseket.³⁴ Hiszen, ahogy azt a nemzetközi pályakövetési eredmények is mutatják (vö. 1. táblázat), a kulturális antropológiai képzettség széleskörű tudást, kompetenciákat és képességeket nyújt nem csak az állami (közigazgatási, közművelődési) vagy az üzleti életben, hanem a civil szektorban is. Az alkalmazott antropológia egyik színterének hazai megerősödését mutatja, hogy a magyar antropológusok jelenléte a nonprofit területen kifejezetten erős. Ahogy a Miskolci Műhely egykori, meghatározó alakja, Ilyés Zoltán fogalmazott ennek kapcsán 2014-ben:

„intézményesülésen kívüli kvázi intézményesülést jelentő civil társadalomban résztvevő olyan szervezetek, mint az Anthropolis, a Város Mindenkié alapvetően az antropológia alkalmazotti irányát mutatják. Virulensek és éppen gyakorlati szempontból ezek jelentik azt, hogy az antropológia műhelyei szolgáltatta szemlélet és módszerek inicializáló szemléletváltozást hoztak”.

Habár a Miskolcon végzett antropológusok közül sokan napjainkra a nonprofit szektor aktív és sikeres működtetői,³⁵ az egykori antropológus hallgatókkal készített interjúk alapján két kritikus észrevétel is jól látható. Egyrészt az, hogy az antropológusi életutak cseppet sem könnyen indultak, másrészt az, hogy még napjainkban sem annyira nyilvánvaló és közismert, hogy mit is csinál egy antropológus. „ezres nagyságrendű antropológus diplomával rendelkező ember van, de a mindennapokban

városrehabilitációval és a roma kultúra alkalmazott antropológiai szemléletű vizsgálatával, Lajos Veronika pedig az alkalmazott antropológia történetével, elméletével és módszertanával, a részvétel és a beavatkozás kérdésével foglalkozik (például Lajos 2012, 2014, 2016, 2020 és *Replika* 100).

³⁴ Forrás: https://eduline.hu/felsooktatas/20190925_Korabban_megszuntettek_most_ujraindul_a_kulturális_antropologia_alapszak_a_Miskolci_Egyetemen?fbclid=IwAR1YoLL-mhIvI5i48Wl0r32_uzPyqzFIYMR9r4NZhJ2sr7aKtA4o7BfL_qU (utolsó letöltés: 2020. május 25.).

³⁵ A teljesség igénye nélkül a Miskolcon végzetek által működtetett civil szervezetek: Aldebaran Kárpátok Eurorégió Társadalomtudományi Kutatóműhely, Anthropolis Egyesület, Kunt Ernő Képiró Műhely, Észak-Keleti Átjáró Egyesület, Episztémé Egyesület.

kevésszer lehet találkozni azzal, hogy egy antropológus mit csinál ... „nem készítették fel, hogy ezzel mit lehet kezdeni...”³⁶ „...nincs olyan álláskiírás, hogy antropológust keresünk – ezt az egyetemen is mondták, találd meg magad a képességeid alapján a rendszerben.”³⁷

A családottságot is rejtő tapasztalatok összefüggésbe hozhatók a magyar kulturális antropológia láthatóságának/ismertségének (köz)ügyével, nem csak a társadalmi nyilvánosságban, hanem a magyar tudományos életben betöltött szerepére vonatkozóan is. Mindazonáltal ezek a kritikuss meglátások is egyre fokozottabban mutattak rá arra, hogy a megújított oktatási koncepcióban nélkülözhetetlen olyan gyakorlatias jellegű ismeretek megszerzésének biztosítása is, ami rugalmasan illeszkedik mind a klaszszikus, mind a hibrid alkalmazott antropológusi pozíciókhoz, illetve azon karrierutakhoz is, amelyet a nemzetközi diskurzus praxis- és alkalmazott antropológusként azonosít.³⁸

A gyakorlati értékű antropológiai tudás az általánosan elfogadott társadalompolitikai fejlesztések mellett hatékony lehet a vállalatok mindennapos működésében is, amit a versenyszféra támasztotta, egyre hangsúlyosabbá váló kereslet is igazolni látszik. Fontos belátás volt tehát az, hogy az új oktatási koncepciókban helyet kell kapnia olyan problémamegoldó, kompetenciafejlesztő kurzusoknak is (például konfliktuskezelési technikák, projektmunka gyakorlata, interkulturális kommunikáció), amelyek segítségével az antropológusok a másokkal való együttműködésben „arra is képessé válnak, hogy a csoportmunka során fellépő esetleges félreértéseket mihamarabb megfelelően tisztázzák, ezzel is képessé válva a kapcsolatteremtésre eltérő érdekű csoportok, egyének között is”.³⁹ „a rendszer hibája, hogy nem foglalkozik senki a két kultúra kapcsolódásával, és az ebből a találkozásból adódó konfliktusokkal és sérülésekkel. ... bárhol, ahol két különböző »nyelvet« beszélnek, ott az antropológus mint mediátor, hasznos lenne a rendszerben.”⁴⁰

A Miskolci Műhelyben jelenleg is töretlen az alkalmazott antropológiai szemlélet térnyerése. Ezt bizonyítja a 2019-ben elkezdődött, az antropológiai tudástermelés gyakorlati értékére építő kétéves INTERREG-projektünk

³⁶ Egykori hallgató: férfi, civil szektor, nagyváros.

³⁷ Egykori hallgató: férfi, civil szektor, nagyváros.

³⁸ A praxisantropológiához lásd: Hill – Baba, 2017.

³⁹ Lásd a KKK 7. pontját.

⁴⁰ Egykori hallgató: férfi, civil szektor, nagyváros.

(KRA'GAS) is.⁴¹ Ennek keretében a tanszék kutatói román és ukrán kollégákkal közös nemzetközi együttműködésben olyan turisztikai útvonalakat hoznak létre, ami a helyi kulturális örökség megismerésén keresztül támogatja mindhárom országban a regionális turizmust. A KRA'GAS-projekt hangsúlyos részét képezi egy olyan alkalmazott antropológiai kutatás, amiben a különböző érintettekkel együtt kerülnek kiválasztásra Borsod-Abaúj-Zemplén megye azon gasztronómiához és kézművességhez kapcsolódó kulturális értékei, amelyek turisztikai vonzerőt jelentenek nem csak a belföldi, hanem a külföldi turistáknak is.

Miskolcon határozott célunk az egyetemi hallgatók számára olyan alap- és mesterképzést nyújtani (ez utóbbi a 2020/2021-es tanévtől angol nyelven is elérhetővé vált), ami arra sarkalja a jövő antropológusait, hogy kiálljanak a kirekesztő és igazságtalan egyenlőtlen szociokulturális lokális viszonyok megváltoztathatósága mellett.⁴² Ezt szolgálja az alkalmazott antropológiai szemlélet színterenkénti kiterjesztése és megerősítése a képzés gerinceként. Írásunkkal egyben nem titkolt célunk tovább folytatni a korábban elindított többszólamú dialógusokat (lásd például: Tabula 2014; Kántor – Lajos 2020: 157–162) azokról a kérdésekről, amelyeknek hangsúlyos szerepet szánunk a 2020/2021-es tanévtől megújult tartalommal elinduló kulturális antropológia alapképzésben is, hiszen ezek egyszersmind a magyarországi antropológia diszciplináris (identitás)formálódásában is kikerülhetetlenül jelen vannak.

⁴¹ A HUSKROUA/1702/3.1/0027 kódszámú 'KRA'GAS – Promotion of Crafts and Gastronomy, as Relevant Components of the Cultural Heritage of the Carpathian Euroregion (CN KRA'GAS)' elnevezésű projekt.

⁴² Természetesen nem csak a Miskolci Egyetem antropológusképzése fektet egyre nagyobb hangsúlyt az antropológiai tudás gyakorlati alkalmazására, hanem a különböző színtereken működő egyéb műhelyek, civil szervezetek és kezdeményezések is, amelyek bemutatása azonban nem lehet tárgyja jelen írásnak, ugyanakkor a párbeszédben való részvételre és a közös gondolkodásra való felhívás mindenki számára nyitott.

BIBLIOGRÁFIA

BICZÓ Gábor

- 2012a A csernelyi biomassza alapú hőtermelő rendszer-innovációs projekt kommunikációs stratégiája és alkalmazott antropológiai háttere. *Magyar Energetika*, 19. 12–15.
- 2012b Egy technológiai-innovációs fejlesztés szociokulturális feltételrendszere: a csernelyi „biomassza-projekt” esete. *Szellem és Tudomány*, 1. 85–93.
- 2013a A barnamezős beruházások szociokulturális háttere és jelentősége Észak-Amerikában. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 10. 1. 116–125.
- 2013b Az etnikai együttélési egyensúlyhelyzet elmélete: a szilágysági Tövishát északi falvainak példája. In Biczó Gábor – Kotics József (szerk.): *„Megvagyunk mi egymás mellett...” Magyar–román etnikai együttélési helyzetek a szilágysági Tövisháton*. Miskolc, KVAT, 53–103.
- 2014 Az alkalmazott antropológia és a gyakorlati értékű tudás: a történeti előzmények, a kritikai fordulat és az etikai önreflexió társadalomfilozófiai háttere. *Tabula*, 15. 2. 1–22.
- 2015 Alkalmazott társadalomtudományi kutatások és a roma kisebbségi közösségek integrációja – kortárs kihívások. In Bocsi Veronika (szerk.): *Peremhelyzetben. Romológiai írások*. Debrecen, Didakt Kft., 11–30.

GULYÁS Klára

- 2020 Roma szegregátumok szociális városrehabilitációja. Makó Honvéd városrész példája. I. *Interdiszciplináris konferencia a Kárpát-medencei magyarság társadalmi és gazdasági helyzetéről c. konferencia előadásai*. [Előadásszöveg, kézirat]

GULYÁS Klára – KOTICS József

- 2015 *Makó Honvéd városrészének szociális városrehabilitációja. Megvalósíthatósági tanulmány* [kézirat, 92 oldal].

HILL, Carol E. – BABA, Marietta L.

- 2017 Globális összefüggések és a praxisantropológia a 21. században. (Fordító Lajos Veronika.) *Replika*, 103. 143–156.

HORVÁTH Kata

- 2009 A Borsányi név. A politikai és a tudományos megfigyelés határai. *AnBlok*k, 3. 30–38.

JASPERS, Karl

- 1987 *Bevezetés a filozófiába*. Budapest, Európa.

KÁNTOR Barbara

- 2018 Business anthropology 2.0. *Replika*, 106–107, 139–146.

KÁNTOR Barbara – LAJOS Veronika

- 2020 Rendhagyó előszó egy fordítás apropóján. Többszörös dialógus az alkalmazott antropológiai szemléletmódról. In Dobák Judit – R. Nagy József (szerk.): *Docendo Discimus. A 60 esztendő Kotics József köszöntése*. Miskolc, KVAT. 157–162.

KÉZDI-NAGY Géza

- 2008 A magyar kulturális antropológia története. In Kézdi Nagy Géza (szerk.): *A magyar kulturális antropológia története*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 11–44.

KOTICS József

- 2016a Munkásövezetből roma szegregátum? Makó Honvéd városrészének alkalmazott antropológiai vizsgálata. In Bihari Nagy Éva – Marinka Melinda – Keményfi Róbert – Kavecsánszki Máté (szerk.): *Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére*. Debrecen, DE Néprajzi Tanszék, 899–934.
- 2016b Az alkalmazott antropológiai tudás szerepe roma szegregátumok szociális városrehabilitációjában. Makó Honvéd városrész példája. In Reante Jukič (szerk.): *Zbornik znanstvenih radova s Medunarodne znanstvebe jibferebcuhe – Globalne i lokalne perspektive pedagogije – Conferenca Proceedings Book*. Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet, 28–36.
- 2020a Néprajz és kulturális antropológia napjainkban. In Cseh Fruzsina – Mészáros Csaba – Borsos Balázs (szerk.): *Számvetés és tervezés. A néprajztudomány helyzete és jövője a 21. században*. Budapest, BTK NTI – L'Harmattan, 267–291. /Summa Ethnographica 3./
- 2020b Szociális városrehabilitáció és kulturális antropológia. Elméleti és módszertani reflexiók egy fejlesztési projekt tapasztalatairól. In *I. Interdiszciplináris konferencia a Kárpát-medencei magyarság társadalmi és gazdasági helyzetéről c. konferencia előadásai*. [Előadásszöveg, kézirat]

KUNT Ernő

- 1993 Az antropológiai keresése. In Kunt Ernő – Szarvas Zsuzsa (szerk.): *A komplex kultúrákutató dilemmái a mai Magyarországon*. Miskolc, KVAT, 111–133.

KUNT Ernő – SZARVAS Zsuzsa (szerk.)

- 1993 *A komplex kultúrákutató dilemmái a mai Magyarországon*. Miskolc, KVAT.

LAJOS Veronika

- 2012 Alkalmazott antropológia a moldvai csángóknál? Kísérlet elmélet és gyakorlat viszonyának újraértelmezésére. *Erdélyi Múzeum*, 74. 4. 176–193.
- 2014 Alkalmazott szemléletű társadalomtudomány: társadalmi részvétel, kollaboratív etnográfia és akciókutatás. *Néprajzi Látóhatár*, 1–2. 25–49.
- 2015 Mozgásban a világ. A több színterű etnográfia (*multi-sited ethnography*) kérdése. In Jakab Albert Zsolt – Kinda István (szerk.): *Aranykapu. Tanulmányok Pozsony Ferenc tiszteletére*. Kolozsvár – Szentendre, Kriza János Néprajzi Társaság – Székely Nemzeti Múzeum – Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum, 163–172.
- 2016 Részvétel és együttműködés. Fogalmak, dilemmák és értelmezések. *Replika*, 100, 23–40.
- 2020 Good and Evil – részvétel, alkalmazás és gyakorlati tudás a kortárs szociokulturális antropológia területén. *Szellem és Tudomány*, 400–408.

LAJOS Veronika – FARKAS Judit (szerk.)

- 2014 Alkalmazott antropológia-blokk. *Tabula*, 15. 2.

- 2016 (Partycipáció, részvételiség, megfigyelői perspektívák) *Replika*, 100.

NAGY Károly Zsolt

- 2012 „Hová lett a református öntudat?” *A magyar református felekezeti identitás megújításának néhány diskurzusról*. (Doktori disszertáció.) Interneten: <https://>

nydi.btk.pte.hu/sites/nydi.btk.pte.hu/files/doktori_vedesek/Nagy_Karoly_Zsolt2013_disszertacio.pdf (utolsó letöltés: 2020. május 12.).

NIEDERMÜLLER Péter

1993 Empirikus kultúrakutatás, avagy az antropológia esélyei Kelet-Európában. In Kunt Ernő – Szarvas Zsuzsa (szerk.): *A komplex kultúrakutatás dilemmái a mai Magyarországon*. Miskolc, KVAT, 27–84.

1994 Paradigmák és esélyek, avagy a kultúrakutatás esélyei Kelet-Európában. *Replika*, 13–14. 89–129.

OLÁH Levente – TÖRÖK Zsuzsanna

2017 Online környezetben készült vizuális reprezentációk és helyük a társadalomtudományi kutatásban. *Kultúra és Közösség*, 3. 43–53.

PÜSÖK Imola

2018 Jó üzlet az antropológia? Az üzleti antropológia történeti, elméleti, módszertani és etikai felvetései. *Replika*, 106–107. 147–164.

R. NAGY József

2020 Alkalmazott vizuális antropológia. *Szellem és Tudomány*, 11. (különszám) 542–553.

R. NAGY József (szerk.)

2018 *KVAT25 – Tények Könyve. Tények és emlékek a Miskolci Egyetemen 25 éve oktató Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszékről*. Miskolc, KVAT.

TURAI Tünde

2018 *Hierarchiák fogságában. Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói elátórendszerben*. Budapest, Balassi.